

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen

Näkemyksiä uudistamistarpeista

Lausuntotiivistelmä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen

Näkemyksiä uudistamistarpeista

Lausuntotiivistelmä

ISSN 1798-7105 (verkkojulkaisu)

ISBN 978-952-259-527-0 (verkkojulkaisu)

Helsinki 2016

KUVAILEHTI
22.8.2016

Julkaisija
Oikeusministeriö

Julkaisun nimi	Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen Näkemyksiä uudistamistarpeista Lausuntotiivistelmä
Tekijät	Outi Kemppainen
Sarjan nimi ja numero	Oikeusministeriön julkaisu 35//2016 Mietintöjä ja lausuntoja
Asianumero	OM 31/41/2015.
ISSN verkkojulkaisu	1798-7105
ISBN verkkojulkaisu	978-952-259-527-0
URN-tunnus	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-527-0
Julkaisun jakelu	www.oikeusministerio.fi
Asia- ja avainsanat	perheoikeus, lapsen huolto, tapaamisoikeus, oikeudenkäynti

Tiivistelmä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen sisältyy pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelmaan. Uudistushanke käynnistettiin oikeusministeriössä tammikuussa 2016, jolloin aloitettiin lainsäädännön muutostarpeiden kartoitus.

Oikeusministeriö laati muistion, johon koottiin lapsenhuoltolain soveltamisessa oikeusministeriön tietoon tulleita ongelmia ja ehdotuksia lain uudistamistarpeiksi. Muistiosta pyydettiin lausuntoja 15. helmikuuta 2016 mennessä. Lausunnonantajia pyydettiin erityisesti arvioimaan sitä, ovatko muistioon kirjatut uudistamistarpeet aiheellisia, tarvitaanko niiden korjaamiseen lainsäädäntötoimia ja mitä muita lainsäädäntömuutoksia mahdollisesti pidetään tarpeellisina. Oikeusministeriö vastaanotti muistiosta yhteensä 36 lausuntoa.

Muistioon saaduissa lausunnoissa lapsenhuoltolain uudistamista pidettiin tärkeänä ja ajankohtaisena hankkeena. Toisaalta lausunnoissa todettiin, että nykyisen lain varsin yleispiirteiset säännökset ovat kestäneet hyvin aikaa ja mahdollistaneet yksilöllisten tilanteiden huomioon ottamisen. Tähän nähden kovin yksityiskohtaisten säännösten säätämiseen suhtauduttiin monissa lausunnoissa varauksellisesti.

Muistiassa esiin otetut ongelmat tunnistettiin. Lain muuttamista ei pidetty kaikilta osin tarkoituksenmukaisimpana keinona puuttua ongelmalliseksi koettuihin tilanteisiin. Sosiaaliviranomaisen vahvistamalla sopimuksella sovittavien asioiden alan laajentamiseen suhtauduttiin yleisesti myönteisesti. Sen sijaan näkemykset jakautuivat niiltä osin kun kyse oli lapsen tapaamisoikeuden laajentamisesta muihin läheisiin kuin vanhempiin ja keinoista puuttua vieraannuttamiseen tai muihin tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmiin.

Publikationens namn	Reform av lagstiftningen om vårdnad om barn och umgängesrätt Synpunkter på reformbehoven Remissammandrag
Författare	Outi Kempainen
Publikationsseriens namn och löpande nummer	Justitieministeriets publikation 35/2016 Betänkanden och utlåtanden
Ärendenummer	OM 31/41/2015.
ISSN elektronisk publikation	1798-7105
ISBN elektronisk publikation	978-952-259-527-0
URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-527-0
Distribution	www.oikeusministerio.fi
Ämnes- och nyckelord	familjerätt, vårdnad om barn, umgängesrätt, rättegång

Sammanfattning/referat

Enligt statsminister Sipiläs regeringsprogram ska lagstiftningen om vårdnad om barn och umgängesrätt reformeras. Ett reformprojekt gällande detta inleddes vid justitieministeriet i januari 2016 med en kartläggning av behovet av att ändra lagstiftningen.

Justitieministeriet har utarbetade en promemoria över sådana problem i tillämpningen av lagen som kommit till ministeriets kännedom samt olika förslag som gäller behoven att ändra lagen. Promemorian skickades ut på remiss, och utlåtandena om den skulle lämnas in senast den 15 februari 2016. Remissinstanserna skulle i synnerhet ta ställning till om ändringsbehoven som togs upp i promemorian var motiverade, om de behövliga ändringarna kräver lagstiftningsåtgärder samt vilka andra lagändringar som eventuellt behövs. Det inkom sammanlagt 36 utlåtanden.

Remissinstanserna ansåg projektet att reformera lagstiftningen om vårdnad om barn och umgängesrätt vara viktigt och aktuellt. Det konstaterades dock att de rätt allmänna bestämmelserna i den gällande lagen inte har föräldrars, och att de har gett möjlighet att beakta individuella behov i enskilda situationer. Därför förhöll sig flera av remissinstanserna reservat till att införa mycket detaljerade bestämmelser i lagen.

Problemen som lyftes fram i promemorian ansågs vara verkliga. Det ansågs dock att problemen inte till alla delar kan åtgärdas genom lagstiftningsåtgärder. Remissinstanserna förhöll sig i allmänhet positivt till förslaget om att utvidga omfattningen av de ärenden om vilka man kan komma överens genom det avtal som fastställs av socialmyndigheten. Däremot hade remissinstanserna delade åsikter när det gällde möjligheten att fastställa umgängesrätt mellan barnet och andra personer än föräldrarna som står barnet nära samt sätten att ingripa i fjärmande av barn från den andra föräldern och andra problem som gäller förverkligandet av umgängesrätten.

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	8
2	Yhteenveto lausunnoista	9
3	Kannanotot asiakohdittain	10
3.1	Lapsen tapaamisoikeus.....	10
3.1.1	Vuoroasumisjärjestelyt	10
3.1.2	Säännökset tuetuista ja valvotuista tapaamisista	11
3.1.3	Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus	12
3.1.4	Tapaamisoikeuden toteutuminen	13
3.1.5	Vastuu lapsen tapaamiskustannuksista	16
3.2	Oikeudenkäyntimenettely	17
3.2.1	Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen	17
3.2.2	Sosiaaliviranomaisen selvityksen hankkiminen.....	18
3.2.3	Lapsen kuuleminen ja osallistuminen oikeudenkäyntiin.....	20
3.2.4	Toistuvat huoltajuusoikeudenkäynnit	23
3.2.5	Lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien prosessien päällekkäisyys	25
3.3	Lapsen huolto.....	26
3.3.1	Isyyden kumoamisen vaikutus lapsen huoltoon	26
3.3.2	Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen.....	26
3.3.3	Vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen	26
3.3.4	Vanhemmuussopimus, sovittelu ja muut varhaisen vaiheen palvelut	27
3.4	Muita muutosehdotuksia ja huomioita	28
LIITE	30

1 Johdanto

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistus on kirjattu pääministeri Juha Sipilän hallitusohjelmaan (Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015 s.21). Uudistushanke käynnistettiin oikeusministeriössä tammikuussa 2016, jolloin aloitettiin lainsäädännön muutostarpeiden kartoitus.

Oikeusministeriö laati muistion (OM 31/41/2015), johon koottiin lapsen huollosta ja tapaamisesta annetun lain (361/1983) soveltamisessa oikeusministeriön tietoon tulleita ongelmia ja ehdotuksia lain uudistamistarpeiksi. Muistiosta ei arvioitu tarkemmin ehdotusten tarkoituksenmukaisuutta eikä sitä, millaisia lainsäädäntötoimenpiteitä muutokset mahdollisesti edellyttäisivät. Muistiosta pyydettiin lausuntoja 15. helmikuuta 2016 mennessä. Lausunnonantajia pyydettiin erityisesti arvioimaan sitä, ovatko muistioon kirjatut uudistamistarpeet aiheellisia, tarvitaanko niiden korjaamiseen lainsäädäntötoimia ja mitä muita lainsäädäntömuutoksia mahdollisesti pidetään tarpeellisina.

Oikeusministeriö vastaanotti muistiosta yhteensä 36 lausuntoa. Lausunnon antaneet tahot on lueteltu liitteessä. Annetut lausunnot ovat luettavissa kokonaisuudessaan valtioneuvoston hankerekisteristä osoitteessa [http://valtioneuvosto.fi/hankkeet asiasanalla "lapsen huolto"](http://valtioneuvosto.fi/hankkeet/asiasanalla%20lapsen%20huolto).

Oikeusministeriö järjesti huhtikuussa 2016 lapsenhuoltolain uudistamisesta myös verkkokeskustelun. Verkkokeskustelun palaute on julkaistu erikseen oikeusministeriön julkaisusarjassa Mietintöjä ja lausuntoja 36/2016. Oikeusministeriön tietoon on lisäksi saatettu kokemuksia lainsäädännön soveltamisongelmista ja näkemyksiä lainsäädännön uudistamiseksi.

2 Yhteenveto lausunnoista

Muistioon saaduissa lausunnoissa lapsenhuoltolain uudistamista pidettiin tärkeänä ja ajankohtaisena hankkeena. Lainsäädännön tarkistamistarvetta koettiin olevan erityisesti sen vuoksi, että perherakenteet sekä käsitykset perheestä ja lapsen asemasta ovat muuttuneet, perheiden monimuotoisuus on lisääntynyt ja eroperheissä elävien lasten määrä on kasvanut.

Toisaalta lausunnoissa todettiin, että nykyisen lain varsin yleispiirteiset säännökset ovat kestäneet hyvin aikaa ja mahdollistaneet monenlaisten yksilöllisten tilanteiden huomioon ottamisen. Tähän nähden kovin yksityiskohtaisten säännösten säätämiseen suhtauduttiin monissa lausunnoissa varauksellisesti. Tuotiin myös esille, että yksityiskohtaisempaa ohjeistusta viranomaisille ja vanhemmille voitaisiin liittää esimerkiksi valtakunnallisesti jaettavaan käsikirjamateriaaliin.

Muistiossa esiin otetut ongelmat tunnistettiin. Lain muuttamista ei pidetty kaikilta osin tarkoituksenmukaisimpana keinona puuttua ongelmalliseksi koettuihin tilanteisiin. Sosiaaliviranomaisen vahvistamalla sopimuksella sovittavien asioiden alan laajentamiseen suhtauduttiin yleisesti myönteisesti. Sen sijaan näkemykset jakautuivat niiltä osin kuin kyse oli lapsen tapaamisoikeuden laajentamisesta muihin läheisiin kuin vanhempiin ja keinoista puuttua vieraannuttamiseen tai muihin tapaamisoikeuden toteutumisen ongelmiin.

3 Kannanotot asiakohdittain

3.1 Lapsen tapaamisoikeus

3.1.1 Vuoroasumisjärjestelyt

Lapsenhuoltolain mukaan lapsen asuminen voidaan vahvistaa tai määrätä vain yhden vanhemman luokse. Lapsen asumista koskevissa järjestelyissä yhä yleisemmäksi asumismuodoksi on tullut vuoroasuminen molempien vanhempien luona. Lapsen asuinpaikan mukaan määräytyy mm. se, mikä kunta on velvollinen järjestämään päivähoidon, koulupaikan, terveydenhuollon ym. lakisääteiset julkiset palvelut. Myös lapsilisät ja muut perhe-etuudet suoritetaan lähtökohtaisesti sille vanhemmalle, jonka luona lapsi väestörekisterijärjestelmän mukaan asuu.

Muistiossa todettiin olevan aiheellista selvittää, olisiko lainsäädäntöä tarpeen muuttaa niin, että lapsi voisi asua virallisesti kahdessa eri osoitteessa. Lisäksi voitaisiin arvioida sitä, tulisiko lakiin ottaa säännökset siitä, milloin vuoroasuminen on yleensä lapsen edun mukaista.

Lausunnot

Kahden virallisen asuinpaikan järjestelmään tai sen selvittämiseen suhtautuivat myönteisesti *sosiaali- ja terveysministeriö, Oulun käräjäoikeus, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Lastenvalvojat ry, Etävänhempien liitto ry, Väestöliitto, Isät lasten asialla ry, Suomen sovittelufoorumi ry, Julkiset oikeusavustajat ry, Elatusvelvollisten Liitto ry, Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry, Sateenkaariperheet ry, Monimuotoiset perheet -verkosto ja Ensi- ja turvakotien liitto*. Jotkut lausunnonantajat olivat kahden virallisen asuinpaikan mahdollisuuden tarkoittavan automaattisesti myös palveluiden ja etuuksien myöntämistä kahteen osoitteeseen. Toiset lausunnonantajat totesivat, että arvioinnissa tulee pohtia, mitkä peruspalvelut lapselle olisi turvattava kyseisen asumisjärjestelyn perusteella.

Ehdotukseen kahden virallisen asuinpaikan säätämisestä suhtautuivat varauksellisesti mm. *Helsingin käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Itä-Suomen hallinto-oikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri (Eksote), Miessakit ry ja OTT, VT Anja Hannuniemi*. Lausunnoissa todettiin, että sääntely johtaisi hankaliin määrittelyihin yhteiskunnan eri palveluiden tai etuuksien kustannus- ja järjestämisvastuun osalta ja lisäisi näin byrokrati-aa. Muutoksesta voisi aiheutua myös vanhempien välisiä uusia riitoja esimerkiksi koulu- ja päivähoitopaikkojen valinnassa. Muutoksella olisi laajasti heijastusvaikutuksia paitsi etuuksia koskevaan lainsäädäntöön, myös koko lapsilainsäädännön käsitteistöön. *Helsingin käräjäoikeus* esitti, että virallinen asuinpaikka voitaisiin irrottaa siitä, miten paljon lapsi tosiasiasa oleskelee vanhempiensa luona.

Useat lausunnonantajat pitivät tärkeänä selvittää etuuksien jakautumista ja yhteiskunnan palveluiden myöntämistä lapsen tosiasiallisen asumisen mukaan (mm. koulukuljetukset). Monet lausunnonantajat (mm. *Eksote, Etävänhempien liitto ry, Suomen tuomariliitto ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja Suomen Asianajajaliitto*) toivat esille riitaisuuksia aiheutuvan erityisesti siitä, kummalle vanhemmista lapsilisä maksetaan vuoroasumistilanteissa. *Espoon sosiaali- ja terveystoimi* toi esille ajatuksen siitä, että

muutokset voitaisiin tehdä suoraan sosiaalietuuksia koskevaan lainsäädäntöön, jos kirjoilla oloon liittyvä muutostarve kytkeytyy pääosin sosiaalietuuksien myöntämiseen tai jakamiseen. *Opetusalan Ammattijärjestö (OAJ)* piti yhtä päiväkotia/koulua opetuksen ja kasvatuksen kannalta parempana kuin kahta ja ehdotti koulumatkojen korvausperiaatteiden uudelleentarkastelua.

Valtiovarainministeriö totesi, että jos uudistuksessa päädyttäisiin siihen, että kahdessa osoitteessa virallisesti asuminen olisi mahdollista ja tarkoituksenmukaista, on oltava selvää, mikä kunta (ja tulevaisuudessa maakunta) on velvollinen järjestämään lapselle laissa säädetty julkiset palvelut sekä miten kustannusten ja vastuiden jakautuminen kahden kunnan (ja maakunnan) välillä tapahtuu. On myös kiinnitettävä huomiota, ettei tämä olisi esteenä palveluprosessien sujuvuudelle ja viranomaistiedon liikkuvuudelle.

Osa lausunnonantajista kannatti vuoroasumisen kriteereiden kirjaamista lakiin: *sosiaali- ja terveysministeriö, Helsingin käräjäoikeus, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Julkiset oikeusavustajat ry, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) ja Suomen Asianajajaliitto*. Tämän katsottiin edistävän oikeuskäytännön yhtenäisyyttä ja rajoittavan vanhempien välisiä riitoja vuoroasumisesta. *Isät lasten asialla ry* ehdotti yhtenä vaihtoehtona sen säätämistä, milloin vuoroasuminen ei olisi lapsen edun mukaista. Lainsäädännön sijasta vuoroasumisen edellytyksiä taikka hyötyjä ja haittoja voitaisiin *Espoon sosiaali- ja terveystoimen* mielestä avata lainsäädännön sijasta myös käsikirjamateriaalissa.

Osa lausunnonantajista piti haasteellisena yksityiskohtaisten säännösten laatimisen siitä, milloin vuoroasuminen olisi lapsen edun mukaista, koska lapsen edun arvioiminen on tehtävä kulloinkin kysymyksessä olevan lapsen ja perheen yksilölliset olosuhteet huomioon ottaen. Tällä kannalla olivat mm. *Espoon käräjäoikeus, Oulun käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin hallinto-oikeus, Eksote, Miessakit ry, Lastenvalvojat ry, Suomen sovittelufoorumi ry ja Ensi- ja turvakotien liitto*. Lausunnoissa todettiin myös, että vuoroasumisen kirjaaminen lakiin edellyttäisi sen määrittelyä, mitä vuoroasumisella tarkoitetaan.

3.1.2 Säännökset tuetuista ja valvotuista tapaamisista

Lapsenhuoltolaissa ei ole nimenomaisia säännöksiä lasten ja vanhempien välisistä tuetuista tai valvotuista tapaamisista. Muistiossa todettiin, että nimenomainen säännös asiasta voisi olla tarpeen. Laissa voitaisiin säätää myös siitä, millä edellytyksillä tapaamiset voitaisiin toteuttaa tuettuina tai valvottuina. Voitaisiin myös harkita säännöstä, jonka mukaan järjestely olisi voimassa vain määräjän.

Lausunnot

Kaikki asiaan kantaa ottaneet kannattivat tuettujen ja valvottujen tapaamisten sääntelyä lapsenhuoltolaissa. Perusteena nähtiin ennen kaikkea oikeuskäytännön yhtenäisyyden varmistaminen.

Muutamit lausunnonantajat kannattivat yleisluontoisia säännöksiä, jotta tapauskohtaiset olosuhteet voidaan ottaa huomioon. Jotkut kannattivat selkeiden kriteereiden ottamista lakiin, jotta järjestelmää ei käytetä väärin. Suurin osa lausunnonantajista

kannatti sitä, että määräys tuetuista tai valvotuista tapaamisista olisi pääsääntöisesti voimassa vain määräajan. *Julkiset oikeusavustajat ry* piti määräaikaisten järjestelyjen ongelmana sitä, että lapsi on ”koko ajan prosessissa”, vaikka tarve valvontaan tai tukeen ei välttämättä poistu tai vähene. Tarpeen säätää myös valvotuista vaihdoista toivat esiin *Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus, Lastensuojelun Keskusliitto ja Ensi- ja turvakotien liitto*.

Helsingin käräjäoikeus esitti pohdittavaksi, tulisiko lapsenhuoltolakiin kirjata, millaisia muita rajoituksia tuomioistuin voi määrätä lapsen turvallisuuden varmistamiseksi tapaamisten aikana. Myös mahdollisuutta määrätä suostumuksen antanut yksityishenkilö valvojaksi tulisi pohtia. Tämä edellyttäisi yksityishenkilön roolin ja vastuun tarkempaa pohtimista. Lisäksi *Helsingin käräjäoikeus* esitti harkittavaksi valvojien raportointivelvollisuuden kirjaamisesta lakiin. Kyse ei olisi lausunnosta vaan tapaamisten aikana tehtyjen havaintojen kirjaamisesta sosiaalitointa tai tuomioistuinta varten. Yhtenäisiä kirjaamiskäytäntöjä kannattivat myös *Espoon sosiaali- ja terveystoimi ja Isät lasten asialla ry*.

Helsingin sosiaali- ja terveystoimen kokemusten perusteella sovittuja tapaamisia saatetaan peruuttaa hyvin myöhään tai kevyin perustein. Virasto esitti selvitettäväksi, voidaanko lainsäädäntöön sisällyttää oikeus periä maksu, mikäli tapaamisten peruuttamiselle ei ole hyväksyttävää syytä tai se tehdään hyvin myöhään. Tämä voisi edesauttaa myös tapaamisten toteutumista.

3.1.3 Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus

Lapsenhuoltolain mukaan tapaamisoikeus voidaan vahvistaa oikeudellisesti sitovasti vain lapsen ja tämän vanhemman välille. Viime vuosina on tullut esille tarve tapaamisoikeuden vahvistamiseen myös esimerkiksi lapsen ja isovanhempien taikka muiden lapselle läheisten henkilöiden välille. Asia on ollut esillä mm. useissa kirjallisissa kysymyksissä (esim. KK 1287/2010 vp, KK 64/2011 vp, KK 325/2013 vp ja KK 353/2015 vp). Muistiossa todettiin, että olisi tarpeen harkita lainsäädännön tarkistamista siten, että tapaamisoikeus voitaisiin vahvistaa myös lapsen ja muun läheisen henkilön kuin vanhemman välille.

Lausunnot

Useat lausunnonantajat suhtautuivat varauksellisesti siihen, että muilla kuin vanhemmilla olisi oikeus hakea tapaamisoikeuden vahvistamista ainakaan ilman erityistä kynnystä. Tällä kannalla olivat mm. *Oulun käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, THL, Eksote, Suomen lakimiesliitto, Lastensuojelun keskusliitto, Miessakit ry, Suomen tuomariliitto ry, Lastensuojelun keskusliitto ja Suomen Asianajajaliitto*. Perusteina todettiin, että riidattomissa tilanteissa lapsen yhteydenpito hänelle tärkeisiin ihmisiin järjestyy yleensä molempien vanhempien myötävaikutuksella. Kysymys olisi siis lähinnä riitaisista tilanteista. Useiden erilaisten tapaamisoikeuksien vahvistaminen voisi tehdä lapsen käytännön elämästä monimutkaisempaa. Se voisi myös lisätä oikeusprosesseja. Laissa tulisi säätää myös pakkokeinoista tapaamispäätöksen noudattamatta jättämiselle, mikä ei olisi ongelmatonta. Sellaisina erityistilanteina, joissa tapaamisoikeuden vahvistaminen voisi olla erityisesti syistä perusteltua, mainittiin tilanne, jossa isovanhempi tai sisarus on ollut nk. sosiaalisen vanhemman asemassa lapsen elämässä.

Oulun käräjäoikeus ja THL esittivät pohdittavaksi, tulisiko tällaisen tapaamisoikeuden sijaan terävöittää voimassa olevia säännöksiä. Esimerkiksi lapsenhuoltolain 1 §:n 1 momentissa voitaisiin korostaa sitä, että myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen koskee vanhempien lisäksi myös muita lapselle läheisiä henkilöitä.

Lapsen tapaamisoikeuden laajentamista koskemaan myös muita läheisiä kuin vanhempia kannattivat *Etävanhempien liitto ry, Elatusvelvollisten liitto ry, YVPL ry, Väestöliitto ry, Monimuotoiset perheet –verkosto, Ensi- ja turvakotien liitto ry, Suomen isovanhemmat ry ja OTT, VT Hannuniemi*. Esille tuotiin uusperheet, sijaisperheet, yhden vanhemman perheet ja isovanhemmat, sekä apilaperheet ja muut sateenkaariperheet, joissa lasta on hoivannut ja huoltanut vanhempi, joka ei ole heidän juridinen vanhempansa.

Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Julkiset oikeusavustajat ry ja Sateenkaariperheet ry pitivät myös perusteltuna kirjata lakiin mahdollisuus vahvistaa tapaamisoikeus lapsen ja sellaisen henkilön välille, jonka kanssa lapsella on tosiasiallisesti vahva kiintymyssuhde. Lausunnoissa korostettiin kuitenkin tapausten poikkeuksellisuutta ja edellytettiin erityisiä syitä.

Isät lasten asiassa ry:n mielestä isovanhemmilla tulisi olla oikeus hakea päätöstä lapsenlapsensa luona- ja yhteydenpidosta esimerkiksi lapsensa kuoleman, katoamisen tai muun ”lopullisen” olosuhteen vallitessa. Yhdistys kannattaa tapauskohtaisesti lapsen edun mukaan harkiten myös muiden lapsen biologisten sukulaisten luona- ja yhteydenpito-oikeuksia edellä tarkoitetun ”lopullisen” olosuhteen vallitessa.

Helsingin sosiaali- ja terveystoimi piti tarpeellisena asian selvittämistä. Samalla kannalla oli *sosiaali- ja terveysministeriö*, joka korosti sitä, että lainuudistuksen yhteydessä tehtävä lapsivaikutusten arviointi on tältäkin osin tärkeää.

Ajatukseen siitä, että myös sosiaaliviranomainen voisi vahvistaa tällaisen sopimuksen, suhtautuivat myönteisesti *Espoon käräjäoikeus ja Suomen tuomariliitto ry, Julkiset oikeusavustajat ry, Sateenkaariperheet ry, Monimuotoiset perheet -verkosto, Ensi- ja turvakotien liitto ry ja OTT, VT Hannuniemi*. Sen sijaan *Pirkanmaan käräjäoikeus, Espoon sosiaali- ja terveystoimi ja Lastenvalvojat ry* katsoivat perustelluksi, että tällaisen tapaamisoikeuden vahvistaisi aina tuomioistuin.

Suomen sovittelufoorumi ry totesi, että muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus on esimerkki ongelmasta, johon on mutkikasta hakea vastausta vain yksityiskohtaisemman lainsäädännön keinoin. Yhdistyksen mielestä juridista sääntelyä tärkeämpää olisi kyettävä vaikuttamaan vanhempiin niin, että he keskinäisistä pettymyksistä ja erimielisyyksistä huolimatta näkisivät tärkeäksi lapsen eri ihmissuhteiden säilyttämisen. Tällaiseen saatetaan päästä paremmin tiedottamisen, valistamisen ja sovittelun kautta kuin juridisin keinoin.

3.1.4 Tapaamisoikeuden toteutuminen

a) Vieraannuttaminen ja muut tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyvät vaikeudet

Lapsen tapaamisoikeuden toteutumiseen liittyvät vaikeudet ovat nousseet esille monessa eri yhteydessä. Asiaa on käsitelty mm. kirjallisissa kysymyksissä KK 364/2007 vp, KK 222/2011 vp, KK 319/2014 vp ja KK 476/2014 vp, sekä lakialoitteissa

27/2012 vp (Juho Eerola/ ps ym.) 28/2012 vp (Pauli Kiuru/ kok ym.). Vieraannuttamisen lisäksi on myös muita tilanteita, joissa tapaamiseen oikeutettu vanhempi ei yrityksistään huolimatta saa tavata lasta.

Muistion mukaan olisi syytä harkita, tulisiko vieraannuttamisesta ottaa säännöksiä lapsenhuoltolakiin. Olisi myös tarpeen pohtia toimia, joilla tapaamisoikeuden toteutumista voitaisiin helpottaa.

Lausunnot

Nimenomaisen vieraannuttamiskiellon lisäämistä lapsenhuoltolakiin kannattivat *Helsingin oikeusaputoimisto, Etävanhempien liitto ry, Isät lasten asialla ry ja Suomen Isovanhemmat ry*. Perusteluina todettiin muun muassa, että tällä saattaisi olla vanhempien toimintaa ohjaava vaikutus. Selkeä säännös velvoittaisi myös viranomaiset puuttumaan asiaan ja luomaan menetelmiä asian todentamiseksi.

Vieraannuttamiskiellon lisäämistä lakiin eivät kannattaneet tai siihen varauksellisesti suhtautuivat *Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus, Oulun käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Julkiset oikeusavustajat ry, Väestöliitto ry, Lastenvalvojat ry, Lastensuojelun keskusliitto, Miessakit ry, Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja Suomen Asianajajaliitto*.

Perusteluina kielteiselle kannalle lausunnoissa esitettiin muun muassa seuraavaa. Vieraannuttamisen kieltäminen on jo sisäänrakennettu lainsäädäntöön. Lainsäädäntöä muuttamalla ei pystytä puuttumaan tähän ongelmaan. Vaarana on, että nimenomainen kieltäminen lisäisi puolisojen välisiä riitatilanteita ja toisi siten lisää ongelmia. Vieraannuttaminen on käsitteenä riidanalainen. Asioissa, joissa vieraannuttamiseen vedotaan, kysymys on monesti jostakin muusta, esimerkiksi vanhempien huonojen väliden ja olemattoman kommunikaation seurausvaikutuksista. Ongelmat tapaamisoikeuden toteutumisessa ovat monisyisiä. Esille tuotiin myös perheessä tapahtuneen väkivallan ja sen uhan huomioon ottaminen vieraannuttamista arvioitaessa: perheväkivallan dynamiikkaa ja vieraannuttamista ei osata aina erottaa toisistaan ja lapsensa turvallisuudesta hädissään oleva vanhempi voi leimautua vieraannuttajavanhemmaksi. Todettiin myös, että lapsenhuoltolain säännökset ovat varsin yleispiirteisiä. Sen vuoksi tulisi pohtia sitä, onko tiettyjä aihepiirejä – esimerkiksi vieraannuttamista – aiheellista säännellä kovin yksityiskohtaisesti.

Useat lausunnonantajat totesivat, että keskeinen keino nykytilanteen parantamiseen on ennaltaehkäisy, vanhempien ohjaus ja riitojen sovittelu. Viranomaisten osaamista tulee vahvistaa liittyen vieraantumisen negatiivisten vaikutusten ymmärtämiseen ja sekä tahallisen että tahattoman vieraannuttamisen havainnointiin. Viranomaisia tulee kouluttaa myös ymmärtämään erilaisia huoltoriitoihin vaikuttavia ilmiöitä. On luotava tarkempia ja helpommin saatavilla olevia keinoja ja palveluita sen selvittämiseksi, mistä tapaamisoikeuden rikkomiset pohjimmiltaan johtuvat. Lisäksi todettiin, että vieraannuttamiselle olisi annettava todellista merkitystä huolto- ja asumisen siirtoa koskevissa ratkaisuisissa.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Oulun käräjäoikeus, Eksote, Suomen tuomariliitto ry ja Suomen lakimiesliitto ry katsoivat, että voisi olla tarpeen terävöittää nykyisen lain sanamuotoa lähihuoltajan velvollisuudesta myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Espoon käräjäoikeus esitti yhtenä keinona, että käräjäoikeus voisi tapaamisoikeuden estämistilanteissa määrätä vanhemmat ja lapsen asiantuntijan konsultaatioon sen seikan selvittämiseksi, miten vanhempia ja lasta parhaiten pystyttäisiin auttamaan.

Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Lastenvalvojat ry, Elatusvelvollisten liitto ry, Suomen Asianajaliitto ry ja OTT, VT Hannuniemi toivat tässä yhteydessä esille sen, että lakia lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta tulisi terävöittää ja lain keinovalikoimaa tulisi lisätä. Myös täytäntöönpanosovittelua tulisi tehostaa. *Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry* puolestaan totesi, että täytäntöönpanolain mukaiset pakotteet ovat tiukat ja että sakon uhka on todellinen pelote noudattaa päätöstä. Liitto esitti asiaa koskevan tiedotuksen lisäämistä.

Isät lasten asialla ry ehdotti, että täytäntöönpanolaki poistetaan tarpeettomana ja toimimattomana ja että sopimuksiin ja päätöksiin kirjattaisiin seuraamus siitä, että sopimusta tai päätöstä ei noudateta. Myös *OTT, VT Hannuniemi* ehdotti täytäntöönpanomääräyksen sisällyttämistä valmiiksi huolto- ja tapaamispäätökseen.

Yhtenä keinona näiden ongelmien ratkaisemiseen esitettiin täytäntöönpanoa koskevaan oikeudenkäyntiin liittyvien oikeudenkäyntikulusäännösten tarkistamista siten, että aito riski kuluvastuusta ohjaisi vanhempia sovintoihin ja päätösten noudattamiseen. *OTT, VT Hannuniemi* ehdotti myös tapaamista estäneelle velvollisuutta järjestää korvaava tapaaminen peruuntuneen tilalle.

Suomen sovittelufoorumi ry muistutti ongelmana olevan sen, että julkisessa keskustelussa kuulemme ongelmatilanteista yleensä vain toisen osapuolen kuvauksen. Yritämme myös saada monimutkaisille asioille yksinkertaisen selityksen ja ajaudumme katsomaan ongelmia vain yhden näkökulman tai käsitteen kautta.

Useat lausunnonantajat toivat esille lapsen kannalta ongelmallisina ja vieraannuttamista yleisempänä ilmiönä tilanteet, joissa tapaamisia ei ole tai niitä on vähän tapaa-javanhemman haluttomuuden tai passiivisuuden vuoksi.

b) Lapsen asuinpaikan muuttaminen

Euroopan neuvoston ministerineuvostossa hyväksyttiin vuonna 2015 suositus lapsen asuinpaikan muuttamista (ns. relocation) koskevien riitojen ennaltaehkäisystä ja ratkaisemisesta. Suositus koskee sellaista maan rajojen sisällä tai rajojen yli tapahtuvaa lapsen asuinpaikan muuttamista, joka voi heikentää lapsen ja vanhemman tai muiden henkilöiden välistä yhteydenpitoa.

Suosituksen mukaan kansallisessa lainsäädännössä olisi oltava keinot näissä tilanteissa aiheutuvien erimielisyyksien ennaltaehkäisemiseksi ja ratkaisemiseksi, samoin kuin säännökset riitojen joustavaksi ratkaisemiseksi ja sovintoratkaisuihin kannustamiseksi. Suosituksessa ehdotetaan yhtenä keinona riitojen ennaltaehkäisyyn sitä, että lapsen asuinpaikan muuttamista harkitsevan vanhemman olisi ilmoitettava tästä etukäteen kirjallisesti lapsen toiselle vanhemmalle. Muistiossa todettiin olevan syytä harkita, tulisiko lapsenhuoltolakiin sisällyttää tällainen ilmoitusvelvollisuus.

Lausunnot

Suurin osa lausunnonantajista kannatti etukäteisen ilmoitusvelvollisuuden säätämistä lapsen asuinpaikan muuttoa koskevilla tilanteilla: *Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus, Oulun käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, THL, Eksote, Suomen lakimiesliitto ry, Miessakit ry, Suomen tuomariliitto ry, Lastenvalvojat ry, Isät lapsen asiassa ry, Julkiset oikeusavustajat ry, Elatusvelvollisten liitto ry, Ensi- ja turvakotien liitto, Suomen Asianajajaliitto ja OTT, VT Hannuniemi.*

Lausunnoissa tuotiin esiin tilanteet, joissa toinen huoltaja muuttaa lapsen kanssa omalla päätöksellään toiselle paikkakunnalle, vaikka yhteishuolto edellyttäisi huoltajien yhteistä päätöstä lapsen asuinpaikasta. Ongelmaksi koettiin maistraattien epäyhtenäinen käytäntö sen suhteen, kenen ilmoituksesta uuden osoite- ja asuinpaikkatiedon rekisteröiminen hyväksytään.

Perusteluina ilmoitusvelvollisuuden säätämiseksi tuotiin esiin mm. se, että se parantaisi lapsen ja lapsesta erossa asuvan vanhemman asemaa. Velvollisuus myös korostaisi yhteishuoltoon liittyvän päätöksenteon merkitystä. Toisella vanhemmalla tulisi olla riittävästi aikaa valmistautua muuton vaikutuksiin tapaamisjärjestelyjen osalta. Velvollisuus tulisi olla huoltomuodosta riippumaton. Toisaalta todettiin, että kun ilmoitusvelvollisuuden laiminlyöntiä ei voitaisi sanktioida ja kun vanhemman omavaltainen toiminta otetaan jo nyt huomioon tuomioistuimen päätösharkinnassa, ilmoitusvelvollisuuden kirjaaminen lakiin ei muuttaisi vallitsevaa oikeustilaa. Tuomioistuinkäsittelyn tulisi näissä tilanteissa olla nykyistä huomattavasti nopeampi. Ilmoitusvelvollisuutta puoltavissa lausunnoissa muistutettiin myös siitä, että on välttämätöntä huomioida tilanteet, joissa yhteisestä kodista lähtemisen syynä on perheväkivalta tai sen uhka.

Etukäteiseen ilmoitusvelvollisuuteen suhtautuivat varauksellisesti *Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin ja Kaapatut lapset ry. Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin* totesi, että muutosta ilmoittaminen etukäteen vaarantaisi vakavasti väkivaltaa pakenevien perheenjäsenten hengen. *Kaapatut lapset ry* totesi asian olevan monitahoinen. Joissain tapauksissa ilmoitusvelvollisuus voisi ehkä vähentää pelkästään kiusantekomielessä tapahtuvia muuttoa. Toisaalta tapauksissa, joissa on esimerkiksi perheväkivaltaa ja eron jälkeistä vainoamista, tuntemattomaan osoitteeseen muutto voi olla ainoa käytettävissä oleva ja tehokas turvatoimi normaaliin rauhalliseen elämään pyrittäessä.

3.1.5 Vastuu lapsen tapaamiskustannuksista

Laissa ei ole nimenomaista säännöstä siitä, kuka vastaa lapsen tapaamiskustannuksista. Oikeuskäytännössä on katsottu, että lapsen tapaava vanhempi vastaa yleensä tapaamisesta aiheutuvista kustannuksista. Ne voidaan myös ottaa huomioon elatusavun määrää vahvistettaessa. Toisaalta on myös katsottu, että tuomioistuin voi tarvittaessa velvoittaa myös lähivanhemman osallistumaan tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuviin matkakustannuksiin. Määräys ei ole kuitenkaan tarpeen silloin, kun kysymys on vain vähäisistä kustannuksista (KKO 2003:66). Määräys ei ole sellaisenaan täytäntöönpanokelpoinen.

Muistiossa todettiin olevan tarpeen harkita, tulisiko lakiin ottaa nimenomainen säännös tapaamisesta aiheutuvien kustannusten jakautumisesta vanhempien välillä ja tätä koskevan tuomioistuimen määräyksen täytäntöönpanokelpoisuudesta.

Lausunnot

Säännöstä tapaamiskustannusten jakautumisesta vanhempien välillä kannattivat *sosiaali- ja terveysministeriö, Espoon kärjäoikeus, Helsingin kärjäoikeus, Oulun kärjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Ek-sote, Suomen lakimiesliitto ry, Suomen tuomariliitto ry, Väestöliitto ry, Lastenvalvojat ry, Julkiset oikeusavustajat ry, Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry, Ensi- ja turvakotien liitto, Suomen Asianajajaliitto ja OTT, VT Hannuniemi.*

Perusteluissa todettiin, että tarve kustannusten jakautumisesta määräämiseen on liittynyt usein toisen vanhemman omavaltaiseen menettelyyn. Monien lausunnonantajien mielestä oikeuskäytännössä vahvistettu periaate olisi syytä kirjata lakiin. Joidenkin lausunnonantajien mielestä tapaamiskustannusten tulisi jakautua aina vanhempien kesken tasan. *Isät lasten asialla ry ja OTT, VT Hannuniemi* katsoivat, että pitkästä etäisyydestä johtuvista matkakustannuksista tulisi lähtökohtaisesti vastata sen vanhemman, jonka toiminnan seurauksena pitkä etäisyys on syntynyt. Nykyistä tarkemman sääntelyn katsottiin voivan ehkäistä vanhempien välisiä riitoja.

Lausunnoissa tuotiin esiin, että lisäsääntelyä pohdittaessa tulisi ottaa huomioon monia seikkoja mm. liittyen siihen, millä perusteella laskelma tehdään ja mitä velvollisuuksia lähivanhemmalla olisi esimerkiksi peruuntuneiden tapaamisten aiheuttamien majoituskustannusten korvaamiseen. Sääntelyssä olisi tarpeen pohtia myös tapaamiskustannusten jakautumisen ja elatusvelvollisuuden keskinäistä suhdetta. *Lastenvalvojat ry* totesi, että kustannuksista sopiminen tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen yhteydessä on koettu toimivammaksi malliksi kuin se, että tapaamiskulut huomioidaan elatusapulaskelmassa.

Osa lausunnonantajista katsoi, että tapaamiskustannuksia koskevan sopimuksen ja tuomioistuimen päätöksen tulisi olla täytäntöönpanokelpoinen. Toisaalta tuotiin myös esiin täytäntöönpanon ongelmallisuus, koska matkakulujen tarkat määrät ja syntymisen ajankohdat eivät ole välttämättä tiedossa etukäteen ja todelliset kulut saattavat myös muuttua jälkikäteen.

Lisäsääntelyä eivät pitäneet tarpeellisena *Pirkanmaan kärjäoikeus ja Miessakit ry*. Perusteluissa todettiin, että tapaamisista johtuvat kustannukset otetaan huomioon elatusapua määrättäessä. Tarkat määräykset voisivat johtaa joustamattomiin tilanteisiin tapaamisoikeuden järjestämisessä.

3.2 Oikeudenkäyntimenettely

3.2.1 Oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttaminen

Lapsia koskevat asiat ovat luonteensa puolesta kiireellisesti käsiteltäviä asioita. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuihissaan korostanut sitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat tulee käsitellä joutuisasti. Oikeudenkäyntimenettely ei kuitenkaan aina täytä kiireellisyysvaatimusta. Epäkohtaan on kiin-

nittänyt huomiota myös YK:n lapsen oikeuksien komitea Suomea koskevissa suosituksissa.

Muistion mukaan tulisi selvittää, voitaisiinko oikeudenkäyntimenettelyä nopeuttaa sillä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ensimmäiselle istuntokäsittelylle säädettäisiin määräaika. Olisi myös pohdittava, millä muilla toimilla oikeudenkäyntiä voitaisiin nopeuttaa.

Lausunnot

Oulun kärjäoikeus, Pirkanmaan kärjäoikeus ja Helsingin hallinto-oikeus eivät pitäneet määräajan asettamista ensimmäisen istunnon järjestämiselle tarkoituksenmukaisena keinona oikeudenkäyntimenettelyn nopeuttamiseksi.

Lausuntojen mukaan olennaisempaa on turvata se, että lapsiasian kokonaiskäsitelyaika muodostuu kohtuulliseksi. Tämä turvataan tuomioistuimen riittävällä resurssoinnilla ja hyvällä organisoinnilla sekä tuomareiden kouluttamisella ja erikoistumisella. Vastapuolen kuulemiseen on myös varattava kohtuullinen aika. Kokonaiskestoaikaan vaikuttaa myös olennaisesti sosiaaliviranomaiselta saatavan selvityksen laatimisen vaatima aika.

Määräajan asettamista ensimmäiselle istuntokäsittelylle kannattivat *sosiaali- ja terveysministeriö, Helsingin kärjäoikeus, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Eksote, Suomen Lakimiesliitto ry, Miessakit ry, Lastenvalvojat ry, Julkiset oikeusavustajat ry, OTT, VT Hannuniemi* sekä tietyin varauksin *Espoon kärjäoikeus ja Isät lasten asialla ry*. *Espoon kärjäoikeus* katsoi määräajan asettamiseen sisältyvän sen riskin, että asiassa järjestetään lain kirjaimen täyttämiseksi ”ylimääräinen” valmistelu, jossa asia ei etene, mikä ei olisi kenenkään edun mukaista. *Isät lasten asialla ry* näki vaarana sen, että määräaika heikentäisi vanhemman mahdollisuutta valmistautua istuntoon. Lapsen edun mukainen ratkaisu tulisi selvittää riittävässä laajuudessa.

Helsingin oikeusaputoimisto, Suomen tuomariliitto ry ja Lastensuojelun keskusliitto kannattivat asian selvittämistä. *Lastensuojelun Keskusliitto* muistutti, että asian käsittelyn nopeus ei ole itseisarvo, mikäli se johtaa siihen, että nopeuden kustannuksella syrjäytyvät muut oikeudet. *Helsingin oikeusaputoimisto* korosti, että oikeudenkäyntimenettelyn tulisi pystyä nopeasti ja joustavasti mukautumaan yllättäviin ja nopeisiin käännteisiin, joita perheasioissa usein tapahtuu.

Sitä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden kiireellisyydestä säädettäisiin laissa, kannattivat *Helsingin hallinto-oikeus ja Helsingin kärjäoikeus*.

3.2.2 Sosiaaliviranomaisen selvityksen hankkiminen

a) Määräaika sosiaaliviranomaisen selvitykselle

Yksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien oikeudenkäyntien kestoon vaikuttava seikka on tuomioistuimen pyytämän olosuhdeselvityksen viipyminen. Muistion mukaan tilanteen parantamiseksi voitaisiin harkita säännöstä sosiaaliviranomaisen selvityksen laatimiselle asetettavasta määräajasta.

Lausunnot

Useat lausunnonantajat totesivat olosuhdeselvityksen laatimiseen kuluvan ajan olevan oikeudenkäyntimenettelyn kestoon olennaisesti vaikuttava seikka.

Määräajan asettamista erityisesti selvityksen aloittamiselle kannattivat *Espoon kärjäoikeus, Helsingin kärjäoikeus, Oulun kärjäoikeus, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Suomen lakimiesliitto ry, Miessakit ry, Suomen tuomariliitto ry, Väestöliitto ry, Lastenvalvojat ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja Suomen Asianajajaliitto.*

Lisäksi useiden lausunnonantajien mielestä tulisi harkita säännöstä ns. pikaselvityksen pyytamisestä ja sille asetettavasta määräajasta. Tuomioistuimelle toimitettaisiin tällöin laajan selvityksen sijasta vain viranomaistiedot esimerkiksi poliisilta ja lastensuojeluviranomaisilta. *Pirkanmaan kärjäoikeus* ehdotti myös olosuhdeselvityksen hankkimisen kriteereiden keventämistä, jotta kärjäoikeuden ei tarvitsisi hankkia tarpeettomia selvityksiä.

Määräajan asettamiseen varauksellisesti suhtautuivat *Helsingin oikeusaputoimisto, Lastensuojelun keskusliitto, THL ja Isät lasten asiassa ry.* Määräaikaa ei nähty mielekkääksi, koska kesto riippuu pitkälti sosiaalitoimen käytettävissä olevista resursseista. Pelkona nähtiin myös se, että selvityksen kiirehtiminen heikentää sen laatua.

Monet lausunnonantajat painottivatkin juuri olosuhdeselvitysten laatua. Valtakunnallinen ohjeistus selvitysten sisällöstä ja laatimisperiaatteista nähtiin tarpeelliseksi. Lisäksi pidettiin tärkeänä varmistaa selvityksen tekijöiden ammattitaito. Lausunnoissa pidettiin tärkeänä myös terveydenhuollon asiantuntijoiden osallistumista olosuhdeselvityksen tekemiseen.

Sosiaali- ja terveysministeriön mielestä on suositeltava ensi vaiheessa yrittää saada muutos aikaan muun muassa toiminnallisilla ja rakenteellisilla muutoksilla. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma mahdollistaa osaamisen ja resurssien kohdentamisen siten, että muun ohella olosuhdeselvitykset voidaan tehdä nykyistä huomattavasti lyhyemmässä ajassa.

Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry esitti, että sosiaaliviranomaisen selvitys tulisi korvata kärjätuomarin työparilla, jolla olisi lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntemus. *Etävanhempien liitto ry* puolestaan esitti, että olosuhdeselvityksen pyytäminen tulee kokonaisuudessaan poistaa laista tarpeettomana sekä oikeudenkäyntiä aivan turhaan pitkittävänä seikkana.

b) Olosuhdeselvityksen hankkiminen kunnan ostopalveluna

Osa kunnista on ulkoistanut sosiaaliviranomaisen selvitysten tekemisen ja selvityksen on antanut tuomioistuimelle yksityinen palveluntuottaja. Epäselvyyttä on aiheutunut mm. siihen liittyen, onko tällöin kyse laissa tarkoitettusta sosiaalilautakunnan antamasta viranomais selvityksestä vai yksityisestä lausunnosta. Muistion mukaan tulisi arvioida sosiaaliviranomaisen selvityksen hankkimista ostopalveluna ja siihen liittyvää lainsäädäntötarvetta.

Lausunnot

Sosiaali- ja terveysministeriö, Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus, Oulun käräjäoikeus, Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, Suomen Lakimiesliitto, Miessakit ry ja Suomen tuomariliitto katsoivat, että asiaa ja siihen liittyvää lainsäädäntötarvetta syytä arvioida.

THL, Eksote, Lastenvalvojat ry, Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja OTT, VT Hannuniemi katsoivat, että selvityksen tekeminen tulisi säilyttää viranomaistyönä.

Etävanhempien liitto ry ei pitänyt nykyistä tilannetta ongelmallisena.

3.2.3 Lapsen kuuleminen ja osallistuminen oikeudenkäyntiin

Lapsenhuoltolaissa lähtökohtana on se, että lasta kuullaan oikeudenkäynnissä ensisijaisesti tuomioistuimelle annettavan sosiaaliviranomaisen selvityksen yhteydessä. Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa on poikkeuksellista. Säännöksillä on pyritty suojaamaan lasta siltä, että hän joutuisi vanhempien välisten ristiriitojen osapuoleksi. Lapsen huoltoa koskevaa vanhempien välistä sopimusta vahvistettaessa lasta ei yleensä kuulla erikseen paitsi jos on aihetta epäillä, että sopimus ei olisi lapsen edun mukainen.

Lapsen oikeuksien komitea on Suomea koskevissa suosituksissaan ollut huolissaan siitä, että lasten kuuleminen huoltoa koskevissa asioissa on puutteellista. Eri yhteyksissä on myös toivottu, että lapsi voisi osallistua oikeudenkäyntiin nykyistä vahvemmin esimerkiksi niin, että hänelle voitaisiin määrätä oikeudenkäyntiä varten edunvalvoja tai muu edustaja.

Muistion mukaan olisi tarpeen harkita lapsen kuulemista koskevien säännösten tarkistamista. Voitaisiin myös pohtia, millä muilla keinoilla lapsen asemaa voitaisiin vahvistaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa.

Lausunnot

a) Lapsen kuulemisesta

Sosiaali- ja terveysministeriö, Oulun käräjäoikeus, Suomen lakimiesliitto ry, Suomen tuomariliitto ry, Lastenvalvojat ry, Julkiset oikeusavustajat ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja Elatusvelvollisten liitto ry pitivät tärkeänä lapsen kuulemiseen ja osallistumiseen liittyvien kysymysten selvittämistä ja harkitsemista.

THL piti lapsen äänen vahvistamista ja lapsen edun varmistamista sekä tuomioistuinprosessissa että sosiaalitoimessa keskeisimpänä kehittämistarpeena. *THL* ei näe estettä lapsen edun kannalta, etteikö lapsen huoltoa koskevissa asioissa voisi soveltaa lastensuojelulain säännöksiä lapsen kuulemisesta, vaikka asian luonne on osin toisenlainen.

Espoon käräjäoikeus totesi, että lapsen osallisuuden lisäämisen toteuttamistapoja olisi perusteltu aihe pohtia syvällisemmin. Käräjäoikeus toi esille, että lapsen kuuleminen ei ole yksiselitteinen asia. Lapsen kuuleminen istunnossa vanhempien läsnä ollessa ei ole lähtökohtaisesti lapsen edun mukaista. Edelleen on harkittava, mikä merkitys on yhdellä kuulemisella käräjäoikeudessa verrattuna olosuhdeselvitystyöhön, jossa lasta tavataan useita kertoja eri konteksteissa. *Espoon käräjäoikeus* esitti harkittavaksi säännöstä, joka mahdollistaisi sen, että lapsen kuulemisessa käräjäoikeudessa olisi paikalla lapsen kuulemiseen harjaantunut sosiaalityöntekijä, psykologi taikka esimerkiksi asiantuntija-avusteisessa tuomioistuinsovittelussa asiantuntijana toimiva henkilö. Käräjätuomari ja asiantuntija toimisivat kuulemisessa työparina.

Helsingin käräjäoikeuden mielestä lapsen kuulemista koskeva arviointi tulisi tehdä kokonaisvaltaisesti koskien kaikkia niitä viranomaismenettelyjä, joissa käsitellään ja tehdään ratkaisuja lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Käräjäoikeus muistutti, että lapsen oikeudet ovat laaja kokonaisuus, josta lapsen oikeutta tulla kuulluksi ei voida irrottaa. Lapsen osallistumisoikeuden lisäksi on otettava huomioon lapsen oikeus suojeluun. Lapsen kuulemisen menettelytapoihin tulisi laatia valtakunnallinen ohjeistus. Käräjäoikeuden mielestä olisi syytä pohtia, mitä muita tapoja kuin henkilökohtainen tapaaminen lapsen kuulemiselle voisi olla sopimustilanteissa. Yksi esimerkki voisi olla Alankomaissa noudatettu menettely, jossa vanhempien edellytetään laativan yhdessä vanhemmuussuunnitelman ennen tuomioistuinvaihetta.

Helsingin sosiaali- ja terveystieteiden viraston mukaan lapsen kuulemista ja lapsen osallisuutta koskevia lapsenhuoltolain säännöksiä tulisi tarkistaa ja mahdollistaa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukainen lapsen oikeus tulla kuulluksi joko suoraan tai edunvalvojan välityksellä. Virasto esitti myös, että oikeudenkäyntimenettelyyn voisi osallistua asiantuntijajäsen, joka voisi avustaa tuomaria esim. lapsen kuulemisessa. Myös *Yhden vanhemman Perheiden Liitto ry* kannatti suuntausta, jossa käräjätuomarin työparina toimiva asiantuntija-avustaja, psykologi tai lastenpsykiatri kuulisi lasta.

Etävanhempien liitto ry totesi, että lapsen kuulemisessa oikeudenkäynnissä on monia ongelmia, jonka vuoksi on tarkoin mietittävä sitä, onko kuuleminen tarpeen ja antaako se todellista ja oikeaa tietoa lapsen mielipiteestä.

Helsingin hallinto-oikeus totesi, että lapsenhuoltoriidassa esiintyviä lapselle vaikeita ja lojaliteettiongelmia aiheuttavia vastaavia tilanteita esiintyy myös huostaanottotilanteissa. Hallinto-oikeudessa lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta saadut kokemukset ovat käsiteltävien asioiden luonteesta huolimatta olleet pääsääntöisesti hyviä ja kuulluksi tuleminen on voinut olla jopa voimaannuttava kokemus lapselle. Lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta saadun kokemuksen perusteella Helsingin hallinto-oikeus pitää kannatettavana myös lapsenhuoltolakiin sisältyvien lapsen kuulemista koskevien säännösten tarkistamista ja lapsen tosiasiallisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä näissä asioissa.

OTT, VT Hannuniemi esitti, että kärjistyneissä riidoissa lasta tulisi kuulla oikeuspsykologisesti koulutetun terveydenhuollon ammattihenkilön toimesta. Kuulemisessa voitaisiin käyttää yliopistosairaaloiden yhteydessä olevien oikeuspsykiatristen osamiskeskusten psykologeja.

Eksote totesi, että lapsen kuulemisen ja osallisuuden toteutuminen ei ole ensisijassa ratkaistavissa lainsäädännöllä vaan kytkeytyy osaamiseen ja toimintakäytänteisiin.

Myös useissa muissa lausunnoissa korostettiin tarvetta ammattitaidon parantamiseen, työmenetelmien kehittämiseen ja resurssien lisäämiseen lapsen kuulemisessa.

Pirkanmaan käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto ja Miessakit ry katsoivat, että nykysääntely ja nykyinen käytäntö on riittävä. Lausunnoissa korostettiin, että lapsen joutumista vanhempiensa välisten riitaisuuksien välikappaleeksi pitäisi välttää.

b) Edunvalvojan määräämisestä

Näkemykset edunvalvojan määräämisen tarpeellisuudesta lapselle huoltoriitaa varten jakoutuivat. Edunvalvojan määräämistä kannatteiden tahojen näkemykset edunvalvojan roolista vaihtelivat tai jäivät avoimiksi.

Edunvalvojan määräämistä eivät kannattaneet *Espoon käräjäoikeus, Helsingin käräjäoikeus ja Suomen tuomariliitto ry*.

Espoon käräjäoikeuden mielestä prosessiedunvalvojan määrääminen lapselle huoltoriidassa ei lisää lapsen osallisuutta oikeudenkäyntiin, vaan on vain yksi välillinen kuuleminen lisää. Myöskään *Suomen tuomariliitto ry* ei kannattanut sitä, että lapselle määrättäisiin säännönmukaisesti edunvalvoja tai muu edustaja huoltoriitaoikeudenkäyntiä varten.

Helsingin käräjäoikeus ei nähnyt lapsen edunvalvojan määräämiselle lisäarvoa vaikeissa huoltoriidoissa, joissa on jo usein monia viranomaisia arvioimassa ja tutkimassa lapsen ja perheen tilannetta. Käräjäoikeuden mielestä uusi toimija lisäisi prosessin raskautta. Pohdittavaksi tulisi myös lapselle määrättävän edunvalvojan rooli ja tehtävä suhteessa selvitystyöhön. Uuden edunvalvontajärjestelmän rakentamisen sijaan voimavarat tulisi käräjäoikeuden mielestä suunnata nykyisiin palveluihin ja lasten kanssa työskentelevien henkilöiden ammattitaidon vahvistamiseen.

Myönteisesti edunvalvojan määräämiseen ainakin tietyissä tilanteissa suhtautuivat *Pirkanmaan käräjäoikeus, THL, Julkiset oikeusavustajat ry, Suomen Asianajajaliitto, Ensi- ja turvakotien liitto ja Monimuotoiset perheet -verkosto*.

Pirkanmaan käräjäoikeus kannatti mahdollisuutta prosessiedunvalvojan määräämiseen vain joissakin poikkeuksellisen ristiriitaisissa tilanteissa, joissa se katsoi voivan olla perusteltua, että ulkopuolinen henkilö ilmaisisi lapsen näkökulmasta lapsen edun.

THL kannatti mahdollisuutta määrätä lapselle edunvalvoja tapauksissa, joissa vanhemmat eivät kykene erottamaan omaa etuaan lapsen edusta. Huoltoriidoissa edunvalvojan määrääminen voisi THL:n mukaan tulla kyseeseen esim. tapauksissa, joissa väitetään toisen vanhemman pyrkivän vieraannuttamaan lasta tai joissa esitetään toista vanhempaa kohtaan syytteitä kaltoinkohtelusta.

Julkiset oikeusavustajat ry katsoi, että huoltoriidassa lapselle ”oman aikuisen” puuttuminen on selkeä puute. Vaikeisiin huoltoriitoihin lapselle tulisi yhdistyksen mukaan voida määrätä oikeudenkäyntiä varten edunvalvoja, ”erillinen aikuinen”, joka ei olisi kategorisesti lakimiesavustaja. *Suomen Asianajajaliiton* mielestä lapsen asemaa ja oikeutta tulla kuulluksi on vahvistettava siten, että lapselle voitaisiin vaikeissa huoltoriidoissa määrätä edunvalvoja.

Ensi- ja turvakotien liitto totesi, että nykyistä käytäntöä huomattavasti useammin lapselle olisi haettava lastensuojelun edunvalvoja huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa riidassa. Liiton mielestä lasten suojelemiseen erityisen vaikeissa huoltoriidoissa tulee kiinnittää vakavaa huomiota.

Monimuotoiset perheet -verkosto piti hyvänä edunvalvojan määräämistä lapselle ja kaikkia muita toimenpiteitä, joissa lapsen ääntä voidaan paremmin kuulla lapsen edun mukaisilla järjestelyillä.

3.2.4 Toistuvat huoltajuusoikeudenkäynnit

Lapsenhuoltolain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan vahvistamaa sopimusta tai tuomioistuimen päätöstä lapsen huollosta tai tapaamisoikeudesta voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat sopimuksen vahvistamisen tai päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet taikka jos tähän muutoin on aihetta. Esille ovat nousseet tapaukset, joissa vanhempi saattaa huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhä uudelleen oikeuteen, vaikka olosuhteet eivät olisi muuttuneet.

Muistion mukaan olisi syytä pohtia, millä tavoin toistuvia huoltoriitoja voitaisiin ehkäistä. Siinä yhteydessä voitaisiin arvioida, olisiko kynnystä lapsen huoltoriidan uusintakäsittelyyn tarpeen korottaa tai voitaisiinko asiaan puuttua esimerkiksi oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta koskevia säännöksiä selkeyttämällä.

Lausunnot

Monien lausunnonantajien mielestä keinoja huoltoriitakierteiden ehkäisemiseksi olisi tärkeä pohtia. Näkemykset uusintakäsittelyn kynnyksen korottamisesta, oikeusavun rajoittamisesta ja oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden tiukentamisesta jatkautuivat.

Espoon kärjäoikeus, Helsingin kärjäoikeus, Pirkanmaan kärjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Lastenvalvojat ry, Ensi- ja turvakotien liitto ja Miessakit ry katsoivat, että kynnystä huoltoratkaisun muuttamismahdollisuuteen on syytä nostaa.

Espoon kärjäoikeus esitti, että kärjäoikeudella tulisi olla mahdollisuus hylätä hakemus vastapuolta kuulematta, mikäli se on selvästi perusteeton. Kärjäoikeus esitti erääksi vaihtoehdoksi myös sen, että kärjäoikeus ilmoittaisi lastensuojeluun lasta koskevan asian vireilletulosta tilanteessa, jossa kärjäoikeudelle on syntynyt huoli huoltoriidan toistumisesta. Tällaisella ilmoituksella kärjäoikeus ei tarkoita lastensuojeluilmoitusta vaan yksinomaan ilmoitusta asian vireilletulosta.

Pirkanmaan kärjäoikeus esitti yhtenä mahdollisuutena sitä, että asetettaisiin ratkaisun antamisesta laskettava määräaika, jonka aikana jo ratkaistun kysymyksen saisi uudelleen käsiteltäväksi vain erityisen painavista syistä. Myös julkisen oikeusavun saamista lapsiasioissa tulisi rajoittaa.

Suomen tuomariliitto ry kannatti mallia, jossa huoltoriita ratkaistaan kerran perusteellisesti tarpeeksi vahvassa kokoonpanossa, mutta tämän jälkeen mahdollisuuteen muuttaa päätöstä tulee olla painavia syitä. Tuomariliiton mukaan tulisi myös selvittää

mahdollisuus toistuvien, lähinnä kiusatekomielessä tehtyjen muutosvaatimusten käsittelyyn yksinkertaistetussa menettelyssä.

Eksote totesi, että mahdollisuutta toistuvien huoltoriitojen käynnistämiskynnyksen nostamiseen olisi selvitettävä. Toisaalta olisi muistettava kuitenkin ihmisten oikeus hakea itselleen oikeutta ja se, että perheiden olosuhteet voivat muuttua nopeastikin. *Eksote, Helsingin oikeusaputoimisto ja Ensi- ja turvakotien liitto* toivat esille neuvonnan merkityksen: vanhemmille annettavalla asiantuntevalla neuvonnalla ja asenteisiin vaikuttamisella voidaan ennaltaehkäistä riitoja.

Isät lasten asialla ry ja Julkiset oikeusavustajat ry suhtautuivat varauksellisesti siihen, että oikeutta asian viemiseksi tuomioistuimeen rajoitettaisiin.

Julkiset oikeusavustajat ry totesi, että oikeusavun rajaaminen ja määrääminen lakkaamaan on sinänsä jo nykyisenkin lain mukaan mahdollista. Yhdistys ehdotti harkittavaksi uutta säännöstä siitä, että "turhan prosessin" oikeusapua saanut voitaisiin tuomioistuimen päätöksellä velvoittaa korvaamaan takaisin valtion varoista maksetut oikeusapupalkkiot (sekä omat että vastapuolen), jos siihen on erityisiä syitä.

Lastensuojelun keskusliiton mielestä se, että tarkoituksella estettäisiin toiselta osapuolelta mahdollisuus saada asiansa käsitellyksi tuomioistuimessa (evätään oikeusapu sitä tarvitsevalta, varattomalta osapuolelta) loukkaa yksilön tosiasiallista mahdollisuutta päästä oikeuksiinsa ja on ongelmallinen myös yhdenvertaisuuden kannalta.

Oulun käräjäoikeuden mukaan huoltoriitakäsittelyn laadukkuutta saattaisi parantaa lapsen kasvun ja kehityksen kiinteämpi mukaanotto oikeudenkäyntimenettelyssä käsiteltävien asioiden suullisiin käsittelyihin.

Sosiaali- ja terveysministeriö kannatti muistiossa esitettyjä ehdotuksia. Samassa yhteydessä on ministeriön mukaan syytä pohtia myös säädösviittausta uuden sosiaalihuoltolain 35 §:ään, jossa laajalle joukolle ammattilaisia on säädetty velvollisuus (ja oikeus) ilmoittaa salassapitosäännösten estämättä, ilman asiakkaan suostumusta, sosiaalihuollon viranomaiselle asiakkaan ilmeisestä sosiaalihuollon tarpeesta silloin, kun henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii.

Helsingin käräjäoikeus, Helsingin oikeusaputoimisto ja Espoon sosiaali- ja terveys-toimi kannattivat oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta koskevien säännösten tarkistamista. *Suomen Asianajajaliiton* mukaan perusteettomia riitoja voitaisiin vallitsevan lainsäädännön perusteella hillitä, jos oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuutta koskevia sääntöjä sovellettaisiin oikeuskäytännössä rohkeammin.

OTT, VT Hannuniemi kannatti oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden nykyistä tiukempaa soveltamista ja oikeusavun myöntämistä ainoastaan ensimmäiseen huoltoprosessiin. Näiden uudistusten toteuttamisen edellytyksenä olisi kuitenkin oltava se, että vanhemmille tehdään pakollinen psykiatrinen arviointi, jotta selviää, kumpi vanhempi aiheuttaa riidan.

Kaapatut lapset ry ja Yhdenvanhemman Perheiden Liitto ry kannattivat kaikkien lapsiin kohdistuvien juridisten kysymysten käsittelyn keskittämistä muutamaa perhe-tuomioistuimeen tai vastaavaan valtakunnalliseen osaamiskeskukseen.

3.2.5 Lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien prosessien päällekkäisyys

Muistiossa todettiin, että lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien asioiden käsittely eri tuomioistuinlinjoissa, yhtäältä yleisissä tuomioistuimissa ja toisaalta hallinto-tuomioistuimissa, on asetettu ajoittain kyseenalaiseksi. Ongelmallisina on pidetty erityisesti tilanteita, joissa samaa lasta koskeva asia on yhtä aikaa vireillä kahdessa eri tuomioistuimessa. Haasteelliseksi on koettu tuomioistuinten välinen tiedonkulku. Myös lapsen mielipiteen selvittäminen kahta eri prosessia varten on voitu kokea lapsen kannalta kuormittavaksi.

Muistion mukaan olisi tarpeen selvittää, voitaisiinko tuomioistuinten välistä tiedonvaihtoa ja menettelyjen yhteensovittamista parantaa silloin, kun samaa lasta koskeva huoltoa ja huostaanottoa koskeva asia on yhtä aikaa vireillä eri viranomaisissa.

Lausunnot

Sosiaali- ja terveysministeriö, Itä-Suomen hallinto-oikeus, Helsingin oikeusaputoimisto, Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto, THL, Suomen tuomariliitto ry, Suomen lakimiesliitto ry, Lastenvalvojat ry, Lastensuojelun keskusliitto, Talentia ry, Isät lasten asialla ry ja Miessakit ry kannattivat tiedonvaihdon parantamista. *Helsingin hallinto-oikeus* kannatti sääntelytarpeen selvittämistä. *Lastensuojelun keskusliitto* muistutti, että myös sosiaalitoimen osalta voitaisiin miettiä keinoja, joilla lapsen näkemykset voitaisiin selvittää eri prosesseissa mahdollisimman vähän lasta kuormittaen.

Helsingin käräjäoikeus, Suomen Asianajajaliitto ja OTT, VT Hannuniemi kannattivat yleisten tuomioistuinten ja sosiaaliviranomaisen toimivallan sääntelemistä lapsen huostaanottotilanteessa nykyistä selvemmin lainsäädännöllä. *Helsingin käräjäoikeuden ja OTT, VT Hannuniemen* mielestä olisi tarpeen säätää yleisen tuomioistuimen oikeudesta saada lastensuojeluviranomaiselta tietoja.

Espoon käräjäoikeus totesi, että näiden prosessien päällekkäisyys tai tiedonvaihto on harvoin tuottanut suurempia ongelmia.

Oulun käräjäoikeus totesi, että lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien asioiden käsittelemiseen eri tuomioistuinlinjoissa liittyy epäkohtia. Perusongelmana on se, miten näiden asioiden käsittelyn laadukkuutta voitaisiin parantaa. Esimerkkinä käräjäoikeus mainitsi perhetuomioistuintyyppisen mallin, jossa lapsiasiat käsiteltäisiin samassa tuomioistuimessa ja lapsen kasvatuksen ja kehityksen asiantuntemus olisi kiinteämmin mukana oikeudenkäyntimenettelyssä.

Etävanhempien liitto ry ei nähnyt ristiriitaa siinä, että asia olisi vireillä sekä hallinto-oikeudessa että käräjäoikeudessa. Liitto kannatti viranomaisten välistä tietojenvaihtoa.

Lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevien prosessien päällekkäisyyttä yleisempänä ongelmana useat lausunnonantajat totesivat kokeneensa tilanteen, jossa käräjäoikeudessa on samaan aikaan vireillä lapsen huoltoa koskeva perusteriita ja täytäntöönpanoriita. Nimenomaisen säännöksen perusteella nämä asiat on käsiteltävä erikseen. Lausunnoissa esitettiin pohdittavaksi, voitaisiinko näiden asioiden käsittely tarvittaessa yhdistää.

3.3 Lapsen huolto

3.3.1 Isyyden kumoamisen vaikutus lapsen huoltoon

Laissa ei ole nimenomaista säännöstä siitä, miten isyyden kumoaminen vaikuttaa lapsen huoltoon. Tilannetta on arvioitu eri tavoin siitä riippuen, onko miehen asema huoltajana perustunut suoraan lakiin, tuomioistuimen päätökseen tai sosiaaliviranomaisen vahvistamaan sopimukseen. Muistion mukaan voitaisiin harkita nimenomaista säännöstä asiasta.

Lausunnot

Suurin osa lausunnonantajista kannatti selventävää säännöstä siitä, miten isyyden kumoaminen vaikuttaa lapsen huoltoon. *Helsingin käräjäoikeus ja Suomen tuomari-liitto ry* kannattivat sääntelytarpeen selvittämistä.

3.3.2 Lapsen huoltoon liittyvien sopimusten alan laajentaminen

Lapsenhuoltolain mukaan vain tuomioistuin voi antaa niin sanottuja työnjakomääräyksiä eli päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. Samoin oheishuoltajasta voi päättää vain tuomioistuin. On ehdotettu, että riidattomissa tilanteissa tehtävienjaosta, oheishuoltajasta ja vanhemman tietojensaantioikeudesta voitaisiin sopia myös sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella.

Muistion mukaan olisi tarpeen harkita, voitaisiinko sosiaalilautakunnissa vahvistettavien sopimusten alaa täsmentää ja mahdollisesti myös laajentaa nykyisestä.

Lausunnot

Lausunnonantajat kannattivat sosiaalilautakunnan toimivallan laajentamista niin, että tehtävienjaosta ja tietojensaantioikeudesta voitaisiin sopia myös sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella. Lisäksi katsottiin, että tulkintaongelmien välttämiseksi tietojensaantioikeudesta olisi säädettävä laissa.

Pirkanmaan käräjäoikeus, Julkiset oikeusavustajat ry ja Lastenvalvojat ry katsoivat muista poiketen, että oheishuollosta määrääminen olisi perusteltua jättää tuomioistuimelle.

3.3.3 Vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen

Lapsen yhteis- tai yksinhuoltajuutta, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat käsitteet on koettu vaikeiksi ja epäselviksi. Epätietoisuutta on myös siitä, mihin kaikkiin lasta koskeviin asioihin tai päätöksiin tarvitaan molempien huoltajien suostumus. On esitetty, että käsitteet olisi tämän vuoksi määriteltävä laissa. On myös ehdotettu siirtymistä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden käsitteistä vanhempainvastuun käsitteeseen.

Lausunnot

Useissa lausunnoissa kannatettiin lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvien käsitteiden selventämistä laissa. Laissa olevaan yksityiskohtaiseen luetteloon yhdessä päätettävistä asioista suhtauduttiin varauksellisesti, koska se johtaisi helposti yhteistoimintavelvoitteen suppeaan tulkintaan. Tärkeänä pidettiin sitä, että arkipäivän toimintatavat olisivat viranomaisille selkeitä ja että he voisivat tarvittaessa antaa neuvoja vanhemmille. Tällainen tieto voitaisiin kirjata käsikirjamateriaaliin.

Miessakit ry katsoi, että nykyiset käsitteet yksin- ja yhteishuoltajuudesta ovat selkeitä.

Joissain lausunnoissa esitettiin harkittavaksi siirtymistä huollosta vanhempainvastuun käsitteeseen, joka korostaisi vanhempien vastuuta. Toisaalta tuotiin myös esiin, että vanhempainvastuun käsite on sisällöllisesti laaja ja moniulotteinen, minkä vuoksi sen ottaminen lainsäädäntöön vaatisi perusteellista ja tarkkaa määrittelyä. Käsitteemuutoksen tavoitteena olevaa vanhempien asenteiden muutosta voitaisiin edesauttaa myös koulutuksella ja neuvonnalla.

Isät lasten asialla ry kannatti tapaamisen ja asumisen käsitteiden muuttamista luonapidoksi. Myös *Suomen sovittelufoorumi ry* toi esille tarpeen pohtia keskeisten käsitteiden mahdollista muutosta ja muutosten vaikutusta vanhempien toimintaan.

3.3.4 Vanhemmuussopimus, sovittelu ja muut varhaisen vaiheen palvelut

Erilaisten vanhemmuussopimusten tai vanhemmuussuunnitelmien käyttöönotosta on tehty ehdotuksia eri yhteyksissä.

Lakialoitteessa LA 100/2014 vp (Juho Eerola /ps ym.) ehdotettiin mahdollisuutta tehdä etukäteen sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta avioeron tai avopuolisoiden eron varalta. On myös ehdotettu eräissä maissa käytössä olevan eron jälkeisen vanhemmuussuunnitelman (parenting plan) käyttöönottoa. Tällä tarkoitetaan yleensä asiakirjaa, jonka vanhemmat täyttävät yhdessä ja jossa he suunnittelevat konkreettisesti lapsen arkea eron jälkeen.

Kuntien sovittelupalvelujen ja varhaisen vaiheen tukeen liittyvien muiden palveluiden vahvistamista pidetään tärkeänä. On myös ehdotettu pakollista eroneuvottelua erotilanteeseen. Vanhemmat ovat myös kaivanneet selkeää tahoja, johon voi ottaa yhteyttä esimerkiksi tapaamisoikeuteen liittyvissä ongelmissa. Kiinnostusta on ollut myös erilaisten sähköisten sovittelupalveluiden käyttöönottoon.

Lausunnot

Avioeron varalta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tehtävän sopimuksen tavoitteena olevaa riitojen ennaltaehkäisyä pidettiin sinänsä kannatettavana asiana. Enemmistö lausunnonantajista ei kuitenkaan kannattanut etukäteen tehtävää sopimusta. Lausunnoissa korostettiin, että sopimus tulisi tehdä lapsen ajankohtainen tilanne huomioon ottaen ja että etukäteen, toisenlaisessa elämäntilanteessa tehty sopimus voisi olla lapsen edun vastainen ja osaltaan myös lisätä vanhempien välisiä riitoja.

Avioeron yhteydessä tehtävään yksityiskohtaiseen vanhemmuussuunnitelmaan suhtauduttiin myönteisesti. Sen katsottiin vastaavan pitkälti nykyisin lastenvalvojan luona laadittavaa tapaamissopimusta, jota voisi kehittää sisällöltään nykyistä yksityiskohtaisempaan suuntaan. Toisaalta muistutettiin, että kuntien lakisäätteisiä tehtäviä ei saisi lisätä. Ehdotuksen katsottiin liittyvän myös vanhemmille suunnattavaan eroneuvotteluun ja neuvontaan siitä, mistä kaikista lapseen liittyvistä asioista eron yhteydessä olisi tarpeen sopia.

Osa lausunnonantajista oli sitä mieltä, että eroneuvottelun ja sovittelun pitäisi perustua vapaaehtoisuuteen. Osa lausunnonantajista sen sijaan kannatti pakollista eroneuvottelua tai katsoi tarpeelliseksi selvittää, olisiko perusteltua edellyttää vanhempien käyneen eroneuvottelussa, sovittelussa tai neuvontatilaisuudessa ennen asian viemistä tuomioistuimeen. Osa kannatti pakollista sovittelua ennen varsinaista oikeudenkäyntiä.

Isät lasten asialla ry viittasi sovittelun kehittämistä tekemäänsä ehdotukseen, jossa sovittelu tapahtuisi käräjäoikeuden alaisuudessa toimivien arvioijien johdolla (ns. Wisconsinin malli).

Suomen sovittelufoorumi ry toi esiin tarpeen uudistaa perheasioiden sovittelua koskevia säännöksiä liittyen mm. sovittelulle asetettaviin määräaikoihin ja sovittelijoiden pätevyYTEEN.

3.4 Muita muutosehdotuksia ja huomioita

Sateenkaariperheet ry piti tärkeänä, että lain uudistamishankkeen tavoitteena pidetään lapsen edun toteutumista kaikissa perhetilanteissa. Perheiden moninaisuus tulisi laittaa aidosti uudistushankkeen keskeiseksi fokukseksi.

Helsingin hallinto-oikeus, Lapsiasiavaltuutettu ja Isät lasten asialla ry ehdottivat tarkempien säännösten ottamista lakiin siitä, mihin seikkoihin on kiinnitettävä huomiota lapsen etua arvioitaessa. Vertailukohdaksi mainittiin mm. lastensuojelulain 4 § 2 momentti. *Isät lasten asialla ry* esitti myös lapsen edun vastaisten toimien kirjaamista lakiin.

Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin ehdotti, että lakiin säädetään periaate, jonka mukaan läheisilleen väkivaltaiselle ei myönnetä lapsen huoltajuutta ja hänen tapaamisensa lasten kanssa toteutetaan vain valvotusti.

Pirkanmaan käräjäoikeus esitti lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain menettelytapojen ajanmukaistamista erityisesti siltä osin kun kyse on täytäntöönpanosovittelun järjestämisestä.

Pirkanmaan käräjäoikeus piti toivottavana, että selvennettäisiin sitä, miten lapsiasi-oissa turvakielto kotikuntatiedon osalta tulee ottaa huomioon. Käräjäoikeuden lausunnossa todettiin, että käräjäoikeudessa yhä useammin vanhempi lapsioikeudenkäynnissä vetoaa siihen, että hänellä on turvakielto, jonka perusteella hänen kotikuntatietoaan ei saa antaa toiselle vanhemmalle. Kotikuntatiedon salaaminen toiselta vanhemmalta on lähes mahdotonta asioissa, joissa on hankittava olosuhdeselvityksiä, kun jo olosuhdeselvittäjän nimen perusteella vanhempi saa helposti selvitettyä missä kunnassa selvitys on tehty. Kotikuntatiedon salaaminen aiheuttaa hankaluutta

myös mm. tuettujen/valvottujen tapaamisten määräämisessä. Usein tarve kotikuntatiedon salaamisesta vaikuttaa ylimitoitetulta, erityisesti tilanteessa, jossa kyse on suuresta kunnasta/kaupungista.

Monet lausunnonantajat toivat esille sen, että toimivan lapsenhuoltolain toteuttaminen vaatii myös elatuslain tarkistamista joiltakin osin. Elatusvelvollisuus erityisesti vuoroasumistilanteissa olisi määriteltävä uudelleen. Epäoikeudenmukaiseksi on koettu myös elatusapuasiaan sovellettavat oikeudenkäyntikulusäännökset.

LIITE

Muistiosta pyydettiin tai saatiin muuten lausunto seuraavilta tahoilta. Tähdellä (*) merkityiltä tahoilta ei saatu lausuntoa.

Sosiaali- ja terveysministeriö
Valtiovarainministeriö

Korkein oikeus*
Helsingin hovioikeus*
Rovaniemen hovioikeus*

Helsingin hallinto-oikeus
Itä-Suomen hallinto-oikeus

Espoon kärjäoikeus
Helsingin kärjäoikeus
Oulun kärjäoikeus
Pirkanmaan kärjäoikeus

Helsingin oikeusaputoimisto
Keski-Pohjanmaan ja Pohjanmaan oikeusaputoimisto*

Lapsiasiavaltuutettu

Espoon sosiaali- ja terveystoimi
Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri (Eksote)
Helsingin sosiaali- ja terveysvirasto
Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL)

Etävanhempien liitto ry
Fasper –hanke / Suomen sovittelufoorumi ry
Elatusvelvollisten liitto ry
Ensi- ja turvakotien liitto
Isät lasten asialla ry
Julkiset oikeusavustajat ry
Kaatatut lapset ry
Lastensuojelun Keskusliitto
Lastenvalvojat ry
Miessakit ry
Monimuotoiset perheet –verkosto
Opetusalan ammattijärjestö OAJ
Sateenkaariperheet ry
Suomen Asianajajaliitto
Suomen Isovanhemmat ry
Suomen Lakimiesliitto ry
Suomen Tuomariliitto ry
Talentia ry
Väestöliitto ry
Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry

Lastensuojelujärjestö Uhkasakkojen Uhrin -ryhmä
OTT, VT Anja Hannuniemi

OIKEUSMINISTERIÖ JUSTITIEMINISTERIET

ISSN-L 1798-7105
ISBN 978-952-259-527-0 (PDF)

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.oikeusministerio.fi